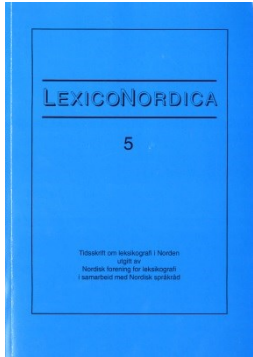

LexicoNordica

Forfatter:	Carl-Erik Lundbladh	
Anmeldt værk:	<i>Ordbog over det norrøne prosasprog/ A Dictionary of Old Norse Prose. Registre.</i> København: Den arnamagnæanske kommission, 1989. <i>Ordbog over det norrøne prosasprog/ A Dictionary of Old Norse Prose. 1: a-bam. + ONP 1: Nøgle/Key.</i> København: Den arnamagnæanske kommission, 1995.	
Kilde:	LexicoNordica 5, 1998, s. 179-185	
URL:	http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/lexn/issue/archive	

© LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre LexicoNordica (1-16) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Carl-Erik Lundbladh

Ordbog over det norrøne prosasprog / A Dictionary of Old Norse Prose. Registre. Udgivet af Den arnamagnæanske kommission. København 1989. 544 s. 305 Dkr.

Ordbog over det norrøne prosasprog / A Dictionary of Old Norse Prose. 1: a–bam. + ONP 1: Nøgle / Key. Red.: Helle Degnbøl, Bent Chr. Jacobsen, Eva Rode, Christopher Sanders, Torbjörg Helgadóttir. Udgivet af Den arnamagnæanske kommission. København 1995. 906 sp. + 122 s. 305 Dkr.

Arnamagnæanska kommissionen i Köpenhamn har tagit på sig uppgiften att ge ut en ordbok över fornvästnordiska som språket föreligger i norska och isländska prosatexter. Ordboken beskriver isländska från ca 1150 till 1540; för norska har gränsen satts till 1370. Ordbokens fullständiga titel är *Ordbog over det norrøne prosasprog / A Dictionary of Old Norse Prose*, i fortsättningen förkortat ONP. Den fem man starka redaktionen har givit ut det första bandet av planerade 11, åtföljt av ett informativt häfte (*Nøgle / Key*) tjänande som handledning för användaren. Redan 1989 utgavs ett registerband med förklaringar av ordbokens källförkortningar och uppgift om citerade utgåvor, handskrifter och signaturer med dateringar. Här upplyses inledningsvis också om att ordbokens språkprovssamling omfattar ca en miljon excerpter på lappar, samlade genom huvudsakligen selektiv men av vissa källor även fullständig excerpering. Registret ger en redogörelse för den grund som ordboken bygger på och är samtidigt en värdefull dokumentation av fornvästnordiska texter.

ONP är en tvåspråkig ordbok: förord, handledning, förklaringar och översättning från källspråket ges både på danska och engelska. Härmed tas hänsyn till det intresse som den fornvästnordiska litteraturen röner även utanför Norden. Sålunda kan ordboken närmast jämföras med och ersätter två föregångare, nämligen J. Fritzner: *Ordbog over Det gamle norske sprog*, omarbetad utgåva 1886–96 (3 band + supplement utgivet av F. Hødnebo, 1972) och R. Cleasby, G. Vigfússon: *An Icelandic-English Dictionary*, 1957 (+ supplement utgivet av Sir W. Craigie). ONP har fler uppslagsord och ger utförligare beskrivningar än någon föregångare. Sannolikt kommer ONP att bli standardordboken över fornvästnordiskt prosaspråk (Se Gösta Holms recension i *Gardar XXVII, Årsbok för Samfundet Sverige-Island i Lund-Malmö*).

Ordboksbandens format (19 x 25 x 3 cm) är lätthanterligt. Trots att stilen är liten är texten föredömligt lättläst. Layouten ger översiktliga artiklar, med såväl uppslagsord som avsnittsrubriker och fraser i fetstil. Inte bara artiklar utan också betydelsemoment och avsnitt är markerade med ny rad. Att texten är satt i två spalter med rak högermarginal och med ett smäckert teckensnitt gör också ordboken användarvänlig. Symboler eller grafiska markeringar förtätar framställningen. Förklaring av symbolerna ges i handledningen.

Makrostrukturen

Artiklarna är tredelade. Det första avsnittet ("huvudet") ger uppslagsordet och upplyser om ordklass och böjning. Därefter kommer den i moment uppdelade betydelsemängden i "kroppen" och slutligen ev. "svansen" med tre fakultativa rubriker, **Comp.**, **Gloss.** och **Litt.** Under **Comp.** anförs sådana sammansatta ord där uppslagsordet uppträder som senare led. Under rubriken **Gloss.** hänvisas till andra lexikon som behandlar ordet, och under **Litt.** upplyses om facklitteratur som har behandlat ordet. ONP visar alltså en väg att gå vidare för den som vill fördjupa sitt textstudium.

För att leda användaren från formvariant till rätt uppslagsord hänvisar ordboken på alfabetisk plats till uppslagsord där en viss ordform behandlas. I huvudet ges nämligen både eventuella sidoförmer (frekventa, normaliserbara stavningar) och s.k. specialformer (mer sällsynta, icke omedelbart normaliserbara stavningar). De stavningsvarianter som inte redovisas har av redaktionen bedömts vara av det slaget att användaren med kunskap om den regelmässiga variationen i språkets former ändå söker på rätt uppslagsord. Kunskap om ordens grammatiska böjning förutsätts också hos användaren; det hänvisas inte från böjningsformens plats i den alfabetiska följd. Det är kanske rimligt att så räkna med att användaren behärskar den elementära grammatiken eller förstår att utnyttja en lärobok med böjningsparadigm.

Förutom ingångar till artiklarna och hänvisningar förtecknas i alfabetisk följd sådana ord som inte förekommer i prosa utan bara finns belagda i poesi. Dessa ord behandlas alltså inte i ONP utan användaren hänvisas från ett uppslag i antikva till *Lexicon poeticum antiquæ linguæ septentrionalis. Ordbog over det norsk-islandske Skjaldesprog ...* af S. Egilsson. 2. udg. ved F. Jónsson. 1931. Genom dessa hänvisningar täcker ONP fornvästnordiskan helt. Det finns knappast något fornvästnordiskt ord som inte behandlas eller har en hänvisning i ONP.

ONP korrigerar också s.k. spökord, ord som aldrig har förekommit i språket men som har tagits upp i ordböcker eller stått i textutgåvor. Från dessa uppslagsord, som föregås av asterisk, leds användaren till en annan textutgåva eller till en artikel i ordboken där ett annat ord på motsvarande textställe behandlas. Redaktionen utför en viktig filologisk städning med denna behandling av spökord.

Betydelsebeskrivningen

Betydelseredovisningen görs i moment, ibland efter en grammatisk indelning, t.ex. i stora verb- eller prepositionsartiklar. Den grammatiska indelningen är naturligtvis till glädje för den som söker exempel på syntaktiska konstruktioner, men den gör beskrivningen lång genom att betydelser måste upprepas om de uppträder med olika syntax. Det bör dock inte innebära något besvär för den användare som söker en betydelse utan kan tvärtom vara en hjälp, eftersom han kan begränsa sökningen till den syntaktiska konstruktion som han utgår från i texten.

Momenten är numrerade utan någon hierarki. En sådan platt struktur utan över- och underordning kan vara till nackdel för den semantiska analysen och göra betydelsebeskrivningen mindre tydlig. Men ONP ger trots allt god hjälp till textförståelse genom en nyanserad urskiljning av betydelser och användningar.

Principen vid redovisning av betydelserna är att ange den primära betydelsen först. Som illustration kan väljas **åblåsning**, som har tre moment: 1) *pusten*, 2) *udtale med pust, aspiration*, 3) *beånding, inspiration*. Denna ordning har valts fastän betydelse 3 är äldst belagd, vilket markeras av en punkt mitt på raden framför handskriftssignaturen, och fastän betydelse 2 enligt antalet språkprov att döma är frekventast. Ordboken följer alltså en historisk princip och presenterar inte betydelserna efter när ordet råkar vara belagt i skrift eller efter frekvens.

Betydelserna beskrivs med översättningsekvivalenter på såväl danska som engelska. Beskrivande definitioner av det slag som oftast påträffas i enspråkiga ordböcker används som regel inte. Men man kan naturligtvis inte i modern danska eller engelska alltid hitta motsvarigheter till orden i ett språk som talades och skrevs i Norge och på Island under medeltiden. ONP tvingas därför göra bruk av vanlig lexikografisk praxis med framför allt upplysning om ordets användning och sfär för att förklara när översättning inte förslår eller alls fungerar.

Användningsspecifikation

I handledningen nämns att man inte alltid ger en ekvivalent på danska och engelska. ONP kan t.ex. i stället inom parentes tala om vad ordet har för speciell användning. Man exemplifierar med **ari** som i sitt första moment beskrivs med ekvivalenten *ørn*, men moment 2 har en sådan parentetisk användningsspecifikation (*om afbildning/statue*). Ett annat exempel finns på uppslagsordet **á**, sb.: Moment 1 ger ekvivalenterna *flod, å, elv*, och i moment 2 står att ordet används *om sø* alltså en utvidgad användning. Man har således inte kunnat översätta **á** med *sø*. Förresten är detta mer värt att framhålla än den i handledningen exemplifierade användningen av **ari om afbildning/statue**. Den senare är ju helt regelmässig: alla konkreta substantiv och väl också abstrakta kan användas om en avbildning av saken i fråga.

Definitionstillägg

Ett annat hjälpmedel när en översättning inte räcker är att göra ett tillägg inom parentes. Detta nämns också i handledningen och exemplifieras med upplysning om fackligt användningsområde, t.ex. (*gramm.*), (*jur.*) eller upplysning om figurlig användning: (*fig.*). Andra användningsspecificerande definitionstillägg visar snarast vilka (slags) ord som det beskrivna ordet konstrueras med. Det är bl.a. tillägg med förkortningen *i forb. m.*, t.ex. **á**, prep. I. A. 4: (*i forb. m. klæder, våben, etc.*). Sedan följer översättningen: *på, ved, om*. Ett annat exempel finns i moment 5 på samma ord: (*i forb. m. skrift*) *i*.

På **á**, prep. I. B. 2 har man varit tvungen att inom parentes ge rätt mycket kompletterande förklaring av användningen. Översättningsordet är *i*. Det föregås av parentes med användningsupplysningen eller konstruktionsangivelsen (*om nærmest foregående tid*) och följs av översatt exempel på ord som prepositionen konstrueras med (*efteråret*), som in sin tur följs av förklaring av exemplet: *dvs. sidste efterår*.

Det nämndes ovan att prepositionen **á** (i förbindelse med skrift) översätts med *i*. Detta redovisas som följd av den grammatiska indelningen både på **á** I. A. 5, där prepositionen styr dativ, och på II. B. 2, där den styr ackusativ (*flat stendur aa flessu briefi resp. setia a bækr*). På svenska och danska säger vi i motsvarande fall idag *i* och på engelska *in*. Men visst kan man med fog hävda att **á** i de norröna språkproven betyder *på*; så uttryckte man sig på den tiden och än idag. Anledningen är sannolikt att det som kallas *bok* ursprungligen var en träplatta som man ristade bokstäverna *på*. Jag vill inte påstå att den

beskrivning som ordboksredaktionen har valt är fel, eftersom ordbokens syfte är att hjälpa läsare vid textläsning. Men det vore inte konstigt om redaktionen frestats att behandla ett sådant här fall på annat sätt än att ge en användningsspecifikation (eller konstruktionsupplysning) och en motsvarighet till ordet på modern danska eller engelska. Kanske kunde man helt åsidosätta användningen? Om man gick utanför ordbokens fastställda ramar kunde man förklara varför islänningarna sa så, eventuellt åtföljt av språkprov som illustrerar ursprunget, om sådant finns.

Vid ett annat textställe har användningen av prepositionen *á* verkat så främmande eller märklig att ONP inte har kunnat nöja sig med endast användningsspecifikation och den översättning som tjänar som definition: *henover/across*. Man har kompletterat med vad som i handledningen kallas en "säröversättning" inne i det citerade språkprovet. Det är i *á* IV. A. 3, där citatet lyder *fiessar brúr voru á (nede/down) um dÁgin ... enn vndnar af á kuellum*. Det beskrivna ordet följs av parentes med säröversättningen (*nede/down*). Har tvånget att översätta till danska och engelska i det här fallet blivit vilseledande? Vi talar ju idag om att en bro går *över* en flod och att bron kan vara *ner* eller *uppe*. Vi har i allmänhet ingen vardagserfarenhet av primitiva broar och har kanske därför inte någon levande kännedom om att broplankorna eller stockarna faktiskt ligger *på* sina fundament och lätt skulle kunna "vindas" eller vridas av därifrån. Det är väl helt enkelt den för oss moderna nordbor vanliga betydelsen av *á*, alltså *på*, som föreligger i det här fallet?

Metoden att göra en kompletterande översättning inne i citatet är emellertid annars ett motiverat grepp för att ge upplysande förklaring utöver en mer generell definition. På ³*au>r* t.ex. ges översättningen *tom* såsom definition och i ett språkprov står (*nøgne/bare*). Det som står parentetiskt i språkprovet är hur man uttrycker sig på danska respektive engelska idag, men betydelsen av det fornvästnordiska ordet uppges alltså vara *tom*. Det är bra att läsaren både ges en översättning som generell definition och det idiomatiska uttryck som danskar och engelsmän använder i motsvarande kontext idag, när det råkar avvika från definitionsuttrycket.

Beskrivande definition och hänvisningar

Översättningen av t.ex. **a>alhending** ledsagas av en parentes med förklaring, som egentligen är en beskrivande definition, plus exempel och även hänvisning till annat ord: *helrim, fuldkomment indrim (dvs.*

rim inden for en verslinje, i hvilket rimstavelsernes vokaler og de derefter følgende konsonanter er identiske, fx. -fund-/sund-) och hänvisning till skothending.

Ibland har det varit helt omöjligt att översätta ordet. På t.ex. **a>il>** ges en förklaring där ett besläktat ord används, följt av en beskrivande definition: **a>il>** *det at være 'a>ili' (i en sag), ret og pligt til at forfølge el. forsvare en sag.* Det besläktade ordet *a>ili* förklaras på sin plats såväl med översättning och specificerande tillägg som en beskrivande definition: **a>ili** *hovedmand/hovedpart (på anklage- eller forsvarssiden) (i sag), person hvem det påhviler at forfølge el. forsvare en sag.*

Ett annat exempel dels på hänvisning till annat uppslagsord, dels på beskrivande definition med detaljerad exemplifiering, nödvändig för att vi ska förstå vad det rörde sig om när ordet användes, är **ágó>alauss**, adj. Ordet definieras *uden 'ágó>i' fra strandet hval.* På **ágó>i** moment 2 ges förklaringen *alt af værdi fra strandet hval som ikke bliver vejjet (dvs. ben, indvolde, tran, etc.; cf. Lú>vík Kristjánsson 1986 33–34).* Här ges det alltså till och med en hänvisning till text som behandlar sakförhållandet.

Ordboken lämnar alltså inte läsaren i sticket ifall ett isländskt ord är så speciellt att det inte kan förklaras med översättning kompletterad med användningsområde och konstruktionsexempel inom parentes.

Valensinformation

ONP ger som visats ovan information om ordens användning i form av tillägg i översättning. T.ex. det ovannämnda **á**, prep. II. D. 3, översätts med prepositionen *på*. Ekvivalenten följs av användningsspecifikation i form av ett tillägg (*et sprog*) som ju egentligen är en konstruktionsangivelse. Information av detta slag blir ibland egentligen dubblerad. Konstruktionsangivelsen vid verb är nämligen, vilket också framhålls i handledningen, jämförbar med den valensinformation som i form av konstruktionsexempel ges inom hakparentes, t.ex. **afglapa** [e-t] [fyrir e-m]. **afglapa** ges sedan en beskrivande definition med parentetiska tillägg. De som står efter *få* och *glippe* motsvaras av konstruktions-exemplen: (*behandle urigtigt el. forstyrre og derved*) *få* (*retshandling, etc.*) *til at glippe* (*for ngn*). Tilläggsparenteserna förklarar både användningsområdet och upplyser om hur ordet konstrueras. De ger alltså också valensinformation.

Språkprov

Betydelsebeskrivningen exemplifieras generöst av illustrerande språkprov i form av citat ur noggrant angivna källor. Man har lagt stor möda på att hitta äldre utländska paralleller till beläggen. Enligt handledningen ges minst ett exempel för varje utländskt ord som har en motsvarighet i det aktuella uppslagsordet.

Beläggen är inte kronologiskt ordnade, men det äldsta belägget på ordet är markerat med en punkt mitt på raden framför handskriftssignaturen.

Uppslagsordet är understruket i varje citat. För många användare kan detta nog vara en hjälp för att hålla koncentrationen på det beskrivna ordet, eftersom språkproven annars kan rycka uppmärksamheten till sitt sakinnehåll eller till en annan ordanvändning.

ONP citerar källorna med den noggrannhet som utmärker filologisk språkforskning. Bl.a. anges varianter i utgåvorna och felciteringar avslöjas eller markeras såsom misstänkta.

När ONP är uttömmande i fråga om citat och alltså anger allt som redaktionen funnit av belägg för det behandlade ordet, markeras detta med en fyrkant efter uppslagsordet.

Konklusion

Utgivningen av *Ordbog over det norrøne prosasprog* är en kulturgärning av stora mått. Förväntningarna är stora inte bara i Norden, och efter vad jag förstår så är första bandet ett verk som infriar förhoppningarna. Ordboken ger användaren en lättfattlig och rik betydelsebeskrivning med en generös exemplifiering och värdefulla upplysningar om källförhållanden. Redaktionen har åstadkommit en lättanvänd och innehållsrik ordbok som är till nytta både för den som har ett litterärt eller filologiskt intresse för fornvästnordiska texter och för den som har ett mer lingvistiskt intresse för språket.